

UOT: 358.45

ARIÇILIQ TƏSƏRRÜFATLARININ FORMALAŞMASI VƏ İNKİŞAFI AQRAR SAHƏNİN MÜHÜM PROBLEMI KİMİ

Y. Ə. HÜMBƏTOV

Azərbaycan Texnologiya Universiteti

Kənd təsərrüfatının qiymətli ərzaq məhsulu istehsalı ilə məşğul olan sahələrindən biri olan arıçılıq təsərrüfatlarında problemlərin çox olması, onun ölkənin ərzaq təhlükəsizliyində öz layiqli yerini tutmasına maneçilik törədir. Odur ki, arıçılıq təsərrüfatlarının formalaşması və inkişafı məsələləri aqrar sahənin mühüm problemi olmaqla daim diqqət mərkəzindədir.

Açar sözlər: ərzaq təhlükəsizliyi, proqnoz, program, problemlər, xidmət strukturları.

Azərbaycanda arıçılıq çox qədim təsərrüfat formalarından biri olub, kənd təsərrüfatının ekoloji baxımdan təhlükəsiz növlərindən biridir. Bu gün bütün dünyada o, cümlədən ölkəmizdə ərzaq təhlükəsizliyi məsələlərinin global əhəmiyyət daşıdığı müasir dövrimizdə arıçılıq təsərrüfatlarının inkişafına xüsusi diqqət yetirilir.

Lakin araşdırmalar göstərir ki, bu gün Respublikamızda arıçılıq təsərrüfatlarının vəziyyəti heç də ürəkaçan deyil. Bu sahənin maddi bazası tamamilə köhnəlmiş, arıçılıqla məşğul olanların hətta ən xırda avadanlıqları və materialları çatışmır. Respublikamızda arıçılıq təsərrüfatlarına xidmət göstərən infrastruktur demək olar ki, yox səviyyəsindədir. Arıçılar istehsal etdikləri məhsulları satmaq üçün böyük çətinliklərlə qarşılaşırlar. Əhalinin keyfiyyətli Azərbaycan balına ehtiyacı olmasına baxmayaraq, balın alıcılara çatdırılması mexanizmi bu günün tələblərinə cavab vermir. Bu baxımdan arıçılıq təsərrüfatlarının formalaşması və inkişaf etdirilməsi məsələlərinin elmi tədqiqi aktuallıq kəsb edir.

Müasir dövrdə ölkənin iqtisadiyyatında neft sektoru aparıcı rol oynasa da, aqrar bölmə çox böyük həyatı əhəmiyyətə malik olan bir sahə kimi qalmaqdadır. Bu onunla əlaqədardır ki, aqrar bölmə ölkədə iqtisadi və sosial vəziyyətə, əhalinin ərzaq məhsulları və kənd təsərrüfatı xammallarından hazırlanan istehlak mallarına, sənayenin bir sıra sahələrinin isə xammala olan tələbatının ödənilməsində, ölkənin ərzaq təhlükəsizliyinin təmin olunmasında və deməli, cəmiyyətin sosial-iqtisadi həyatında əhəmiyyətli rol oynayır. Ona görə də hər bir ölkə, xüsusilə də inkişaf etməkdə və keçid iqtisadiyyatında olan ölkələr özlərinin təbii-iqlim potensialına uyğun gələn və ərzaq təhlükəsizliklərini təmin edə bilən aqrar bölməyə malik olmağa çalışır.

Ölkənin ərzaq təhlükəsizliyi əvvəla, respublikanın aqrarsənaye kompleksinin imkanlarından maksimum istifadə etməklə, xarici əlaqələr üzrə lazım olan defisit xammalları, ərzaqları ölkə bazarlarına cəlb etməklə və

bu sahədə düşünülmüş elmi protikonist siyasət yürütməyi tələb edir. [2, 380 səh.]

Bu mənada ilk növbədə ərzaq növləri üzrə təklif və tələbatların ödənilməsi ölkədaxili və xarici mənbələr hesabına görə ehtiyatlarının müəyyənləşdirilməsi gündəlikdə duran əsas məsələlərdəndir.

Uzunmüddətli proqnoz və programların işlənilməsi ilə aqrar bölmənin inkişafını təmin etmək bu günün əsas vəzifələrindəndir. Xüsusi konsepsiya və programların əsasında ölkənin ərzaq təhlükəsizliyinin təmin edilməsi, onun bu sahədə asılılığının azaldılması və ya tamamilə aradan qaldırılması həyata keçirilir. Ölkənin ümumdünya Ticarət Təşkilatına üzv olması üçün hazırlıq işlərinin görüldüyü indiki şəraitdə bu, xüsusilə zəruridir.

Aqrar bölmədə təsərrüfat formalarının müxtəlifliyi, məhsulların bölüşdürülməsinin bazar prinsiplərinə keçirilməsi, sərbəst maddi-texniki resurslar bazarının formalaşdırılması, kənd təsərrüfatı təyinatlı torpaqların dövryyəsi və ondan istifadə olunması haqqında qanunvericilik bazasının hazırlanması, qəbul edilməsi və zaman keçdikcə dəyişən şəraitə uyğun olaraq təkmilləşdirilməsi şübhəsiz ki, bu sahədə bütün işlərin yenidən qurulmasına, istehsalın səmərəliliyinin yüksəlməsinə və ölkənin ərzaq təhlükəsizliyinin təmin olunmasına özünün müsbət təsirini göstərəcəkdir.

Müasir dövrdə aqrar sektorun inkişafının zəruri olduğu özünü daha çox biruzə verməkdədir. O, səbəbdən ki, neftin ucuzlaşması fonunda büdcə gəlirlərinin azalması və eyni zamanda manatın devalvasiyası nəticəsində idxal mallarının bahalaşması qeyri-neft sektorunun iqtisadiyyatın aparıcı qüvvəsinə çevirmək zərurəti yaradıb. Qeyri-neft sektoru dedikdə, əsasən birincilik aqrar sahəyə düşür.

Dövlətin aqrar siyasəti ümumilikdə, ölkənin sabit inkişaf edən və rəqabət qabiliyyətli, ərzaq təhlükəsizliyinin təmin olunmasına, kənd və şəhər əhalisinin həyat səviyyəsi və sosial infrastrukturunun yaxşılaş-

dırılmasına imkan verən kənd təsərrüfatının yaradılmasına yönəldilməlidir.

Kənd təsərrüfatının qiymətli ərzaq məhsulu istehsalı ilə məşğul olan sahələrindən biri olan arıçılıq təsərrüfatlarında da problemlərin çox olması, onun ölkənin ərzaq təhlükəsizliyində öz layiqli yerini tutmasına maneçilik törədir. Lakin Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2008-ci il 25 avqust tarixli sərəncamı ilə təsdiq olunmuş, "2008-2015-ci illərdə Azərbaycan Respublikasında əhalinin ərzaq məhsulları ilə etibarlı təminatına dair Dövlət proqramı"nda arıçılığın da inkişaf etdirilməsi nəzərdə tutulmuşdur.(2)

"2014-2020-ci illərdə Azərbaycan Respublikasında aqrar-sənaye kompleksinin inkişafı" strategiyasında "arıçılıq məhsullarının tədarükü və qablaşdırılması" bir problem olaraq qəbul edilmiş və onun həlli yolları göstərilmişdir.(3)

Arıçılığın ətraf mühitin yaxşılaşdırılmasında və qiymətli qida məhsulu mənbəyi kimi geniş imkanları dünya ölkələri tərəfindən qəbul edilmiş və təsadüfi deyil ki, dünya arıçıları birliyinin beynəlxalq federasiyası - "Apimondiya"-nın arıçılığın inkişafını və təbliğini nəzərdə tutan bir çox layihələri BMT-nin "Aclıqla mübarizə" kompaniyası proqramına daxil edilmişdir.

Arıçılıq təsərrüfatlarında ləzzətli yeyinti məhsulu, həm də yaxşı müalicə vasitəsi olan bal istehsal olunmaqla bərabər, arı mumundan sənaye sahəsində, həm də ölkəmizin müdafiə ehtiyacları üçün istifadə olunur. Arıçılıq bal və mum kimi yüksək qiymətli məhsul verməklə bərabər, həşərat vasitəsilə tozlanan müxtəlif kənd təsərrüfatları bitkilərinin (meyvə ağaclarının, tərəvəz, pambıq və dənli bitkilərin) məhsuldarlığının yüksəlməsində və onların keyfiyyət göstəricilərinin yüksək olmasında xüsusi əhəmiyyətə malikdir.

Aparığımız araşdırmalardan belə bir nəticəyə gəlmək olar ki, kənd təsərrüfatının xüsusi fəaliyyət növü olmaqla, arıçılıq təsərrüfatlarının məhsulları, bir çox istehsal sahələrində (yeyinti, hərbi, tibbi və s.) xammal kimi əhəmiyyətli rola malikdir. Son onilliklərdə keçmiş ittifaqın dağılması nəticəsində başqa sahələrdə olduğu kimi, iqtisadi əlaqələrin qırılması mövcud infrastrukturların iflic vəziyyətinə düşməsi, bu sahəyə dövlət dəstəyinin və dövlət nizamlanmasının azalması, arıçılıqda istehsalın azalmasına və bu sahədə əsasən şəxsi təsərrüfatlar və kiçik biznes formasında fəaliyyətin üstünlük təşkil etməsinə səbəb olmuşdur.

Bütün bunlara baxmayaraq "Arıçılıq haqqında" Azərbaycan Respublikası Qanunun qəbul edilməsi sayəsində Respublikamızda alimlərin və arıçıların fəal iştirakı sayəsində xeyli sayda qaydalar işlənib hazırlanmışdır. Qəbul olunmuş qanunun əsas məqsədi arıçılığın tənzimlənməsini, damazlıq – seleksiya işlərinin aparılmasını, ekoloji bal məhsulunun istehsal olunmasını təmin etməkdən ibarətdir.

Hər il respublikamızda arıçılıq məhsulların sərgi-satış yarmarkası keçirilir. Yarmarkanın keçirilməsində məqsəd ölkəmizdə arıçılığı təbliğ etmək, onu geniş yaymaq, inkişaf etdirmək, arıçılıq sahəsində təcrübə mübadiləsi aparmaq və arıçılıq məhsullarının ixracı üçün yollar axtarmaqdan ibarətdir.

Kənd təsərrüfatının digər sahələri ilə müqayisədə arıçılıq təsərrüfatlarının yaradılmasına lazım olan xərc az, qoyulmuş xərcin qaytarılma müddəti qısa, təsərrüfatın genişləndirmə mümkünlüyü daha sürətli və iş şəraiti ekoloji sağlamlıq cəhətdən əlverişlidir.

Göstərilən müsbət keyfiyyətlər, bazar münasibətləri şəraitində yeni təsərrüfat mülkiyyəti münasibətlərinin fəaliyyəti və qlobal işsizlik şəraitində arıçılığın geniş inkişaf perspektivlərinə malik olduğunu proqnozlaşdırmağa imkan verir.

Heç də təsadüfi deyil ki, Beynəlxalq Arıçılar Assosiasiyası "Apimondiya"-nın arıçılığın inkişafını və tətbiqini nəzərdə tutan bir çox layihələri BMT-nin "Aclıqla mübarizə kompaniyası" proqramına daxil edilmişdir. Nəticədə arıçılığın böyük potensiala malik qida mənbəyi kimi perspektivləri elmi şəkildə öz təsdiqini tapmışdır.

Dövlət statistika Komitəsinin 2014-cü il üçün məlumatına əsasən Azərbaycanda 243046 arı ailəsi vardır. Hər arı ailəsindən orta hesabla 10-11 kq bal alınır. Lakin məhsuldarlıq əsasən havaların yağışlı keçməsi üzündən dəyişir və bal istehsalına da öz təsirini göstərir. Ölkəmizdə arıçılıqla 6000 nəfərdən çox adam məşğul olur.(4)

Hesablamalar göstərir ki, ölkəmizdə arı ailəsinin sayını təqribən 5 dəfə, onun məhsuldarlığını isə 2 dəfə artırmaq mümkündür. Son 5 ildə Azərbaycanda arı ailələrinin sayı 68276 ədəd və 71,3% artmışdır. Xüsusilə Zaqatala, Şəmkir, Lerik, Balakən, Quba, Qusar, Şamaxı, İsmayilli rayonlarında arıçılıq intensiv inkişaf etməkdədir.

Son illərdə Respublikamızda arıçılıqda müasir texnologiyaların tətbiqi ilə arıçılıq təsərrüfatlarının inkişafına nail olunmuşdur. Arıçılıq təsərrüfatlarının formalaşması və inkişafını həyata keçirmək məqsədi ilə bir sıra tədbirlər həyata keçirilmişdir:

- arı ailələrinin sayının artırılması;
- arıçılıqda maddi-texniki bazanın təkmilləşdirilməsi;
- damazlıq və ana arı yetişdirilməsinin təşkili;
- köçəri arıçılığın inkişafı;
- xəstəliklərlə mübarizə;
- arıçılıq məhsullarının istehsalı, tədarükü, emalı, qablaşdırılması, marketinqi.

Qeyd olunan tədbirlərin həyata keçirilməsi nəticəsində arıçılıq kənd təsərrüfatının gəlirli və daha perspektivli sahəsinə çevrilmişdir.

Respublikamızda arıçılığın mövcud durumu hələlik aşağı səviyyədədir. Ona görə hər il dəyəri milyon manatlarla ölçülən və heç bir xərc çəkilmədən ölkəmizin zəngin florası tərəfindən yaradılan min

tonlarla nektar və çiçək tozu xalqımızın rifahı naminə istifadə edilmədən itirilir. Arıçılıqda mövcud olan bir sıra problemləri həll etməklə onu daha da inkişaf etdirmək mümkündür.

Mingəçevir şəhərində yaradılmış "Çiçək" arıçılar birliyi öz ətrafında 40 nəfər arıçını birləşdirir və arıçılığın inkişaf etdirilməsi istiqamətində geniş iş başlanmışdır.

Kənd təsərrüfatı kreditləri üzrə Dövlət Agentliyi ölkəmizdə arıçılığın inkişaf etdirilməsi sahəsində beynəlxalq təşkilat olan İFAD-ın layihəsini həyata keçirir. Agentliyin xətti ilə layihənin həyata keçirildiyi Lerik, Qəbələ, Daşkəsən, Gədəbəy, Yardımlı və Xızı rayonlarında arıçılıq daha da inkişaf etmişdir.

Azərbaycanda "Peşəkar arıçılar", "Qızıl pətək", "Dağ arıçıları"nın ictimai birlikləri fəaliyyət göstərir. 2008-ci ildə respublika Arıçılar İttifaqı yaradılmışdır. Onlar respublikamızda arıçılığın inkişafı üçün xeyli işlər görmüşlər.

Arıçılıq təsərrüfatlarının formalaşmasında əsasən arıxanaların təşkili və yerləşdirilməsi xüsusi əhəmiyyətə malikdir. Arıxana ətraf şəraitin arıçılıqla əlverişli olduğu istənilən yerdə təşkil oluna bilər. Onun gəlirli olması üçün ilk növbədə çoxlu balverən bitkilərin olması vacibdir. Balverən çiçəklərin axtarışı üçün arılar adətən ətrafa 2-3 km məsafələrə uçurlar. Odur ki, arıxanaların yerləşdirilməsi zamanı, onun yerləşdiyi bu radiusda balverən bitkilərin olması vacib şərtlərdən biridir. Çiçəklərin müxtəlif vaxtlarda açması daha məqsədəuyğun olardı.

Ümumiyyətlə, arıçılıq təsərrüfatlarının formalaşmasının və yerləşdirilməsinin aşağıdakı şərtlər əsasında aparılması daha məqsədəuyğundur:

- arıxanaların balverən bitki ehtiyatlarına yaxın məsafədə yerləşdirilməsi;
- pətəklərin yerləşdirilməsi üçün sahənin düzgün seçilməsi;
- arıların alınmasının və daşınmasının, norma və qaydalara uyğun həyata keçirilməsi;
- arıçılıq təsərrüfatlarının pətək və arıçı avadanlıqları ilə təminatının təşkil olunması.

Arıxanaların təşkili zamanı, təsərrüfatın fəaliyyətini tənzimləyən avadanlıqlar əldə olunmalıdır ki, arıçılıq təsərrüfatının normal fəaliyyəti təmin olunsun. Avadanlıqlar arıçılıq təsərrüfatlarının təşkili və fəaliyyətinin əsasını təşkil etməklə, onun formalaşmasında xüsusi əhəmiyyətə malikdir. Arıçılıqda arıxana işlərinin vaxtında və səliqəli yerinə yetirilməsi arıçılıq təsərrüfatlarının inkişafına zəmin yaradır.

Fikrimizcə, inkişaf etmiş bazar iqtisadiyyatı ölkələrində fəaliyyət göstərən arıçılıq təsərrüfatlarının formalaşması xüsusiyyətlərinin nəzərdən keçirilməsi, onların dünyada olan müxtəlif formalarının və optimal strukturlarının, habelə biznes təcrübələrinin təhlil olunaraq və oyrənilərək, milli xüsusiyyətlər nəzərə alınmaqla ölkəmizdə geniş tətbiq edilməsi üçün kompleks tədbirlər proqramının işlənilib hazırlanması zəruridir.

ƏDƏBİYYAT

1. "2008-2015-ci illərdə Azərbaycan Respublikasında əhalinin ərzaq məhsulları ilə etibarlı təminatına dair Dövlət proqramı" Bakı. 2008-ci il. 2. İ.H. Aliyev. "Milli iqtisadiyyat və aqrar sahənin inkişaf problemləri". Bakı 2006, 380 səh. 3. "2014-2020-ci illərdə Azərbaycan Respublikasında aqrar-sənaye kompleksinin inkişafı" strategiyası. Bakı 2014. 4. Y. Ə. Hüseynov. "Azərbaycanda arıçılıq təsərrüfatlarının təşkili, idarəetmə mexanizminin təkmilləşdirilməsi". Monoqrafiya 2015. 267 səh.

Формирование и развития пчеловодства как важная проблема аграрной секторе

Ю. А. Гумбатов

Проблемы которые являются препятствиям для развития пчеволводства как ценного продукта в производства продовольственной безопасности, не дают возможности чтобы занят ему свое достойное место.

Поэтому формирования и развития пчеловодства всегда находится в центре внимания как важная проблема аграрной сектора.

Ключевые слова: продовольственная безопасность, программы, прогнозы, структура услуг.

The formation and development of the agricultural sector as an important issue of bee-keeping.

Y.A. Humbatov

Engaged in agriculture, one the most valuable food product is beekeeping farm. That does not take its rightful place in the country's food security for many of the problems. Therefore, the formation and development of the beekeeping industry, including the agricultural sector is an important issue in the spotlight.

Key words: food security, forecasts, program, problems, service structure.